

TYTUS MIKOŁAJCZAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Historii

e-mail: tytmik@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0003-0732-0042

DOI: 10.14746/cph.2022.2.2

Prawa Lipit-Esztara

Prawa Lipit-Esztara to drugi z dobrze zachowanych sumeryjskich zbiorów praw, obok praw Ur-Nammy¹. Poprzednie polskie tłumaczenie tego tekstu Cezarego Kunderewicza², które zostało opublikowane pięćdziesiąt lat temu, jest w dużym stopniu nieaktualne, zawiera też błędy czy nieścisłości, dlatego zaistniała potrzeba nowego tłumaczenia tego zbioru praw.

Lipit-Esztar (panujący ok. 1936–1926 p.n.e. według średniej chronologii) był piątym władcą I dynastii z Isin i synem swojego poprzednika, Iszme-Dagana³. Panowanie dynastii z Isin (ok. 2019–1793 p.n.e.) rozpoczyna tzw. okres starobabiloński, który znany jest z innych zabytków prawa mezopotamskiego, jak prawa Eszunnun i prawa Hammurabiego. Samo krótkie panowanie Lipit-Esztara przypadło na okres schyłku świetności I dynastii z Isin, która powoli traciła wpływy w Mezopotamii na rzecz dynastii amoryckich, szczególnie dynastii z Larsy. W odróżnieniu od Amorytów, którzy – jak najsłynniejszy z nich Hammurabi – prowadzili administrację i piśmiennictwo w języku akadyjskim (tj. w dialekcie starobabilońskim), władcy

¹ Nowe tłumaczenie praw Ur-Nammy mojego autorstwa: T. Mikołajczak, *Prawa Ur-Nammy*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2021, t. 73, z. 2, s. 9–33.

² C. Kunderewicz, *Najstarsze prawa świata*, Łódź 1972, s. 19–40.

³ M. Sigrist, *Lipit-Ištar* [w:] E. Ebeling, B. Meissner (red.), *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, t. VII: *Libanukšabaš-Medizin*, Berlin 1990, s. 28–30; P.-A. Beaulieu, *A History of Babylon, 2200 BC–AD 75*, *Blackwell History of the Ancient World*, Hoboken, NJ 2018, s. 62–64.

z Isin kontynuowali tradycje III dynastii z Ur, stosując język sumeryjski, mimo że prawie na pewno mówili po akadyjsku (na co wskazują m.in. w większości akadyjskie imiona władców tej dynastii) i sumeryjskiego musieli się uczyć jak języka obcego.

Także ideologia I dynastii z Isin w dużym stopniu odwołuje się do III dynastii z Ur, dając złudzenie, że władcy z Isin niejako kontynuowali państwowość swoich poprzedników z Ur. To twierdzenie było obecne w stworzonej za panowania władców z Isin Sumeryjskiej Liście Królów, która przedstawia Isin jako kolejne po Ur miasto, które uzyskało panowanie nad Sumerem⁴. Podobnie słynna *Lamentacja o zniszczeniu Sumeru i Ur* przedstawia zniszczenie Ur jako skutek decyzji bogów, którzy zdecydowali, że władza nad Sumerem ma przejść do kolejnego miasta, Isin⁵. Echa tej ideologii są obecne w tekście praw Lipit-Esztara, który mówi, że bogowie „oddali dobre panowanie i władztwo nad Sumerem i Akadem (miastu) Isin” (wiersze 13–19: i₃-si-inki [...] ba_{la} sag₉-ga nam-lugal ki-en-gi ki-uri im-¹ma-an-šum₂-mu¹-uš-a).

Niemniej w kwestiach prawnych panowanie Isin niewątpliwie otwiera nowy rozdział w historii Mezopotamii. Sam tekst praw Lipit-Esztara raczej w niewielkim stopniu przypomina prawa Ur-Nammy: tylko tekst § 29 wydaje się niemal identyczny z § 15 praw Ur-Nammy. Tymczasem występują duże podobieństwa w tekstach praw, jak również prologu i epilogu, z prawami Hammurabiego⁶. Dowodzi to, że prawa Lipit-Esztara otwierają starobabilońską tradycję prawną i stały się modelem dla innych zbiorów tego typu.

Tradycja piśmiennicza z czasów panowania Lipit-Esztara była na pewno znana późniejszym pokoleniom mieszkańców Mezopotamii. Teksty hymnów pochwalnych Lipit-Esztara były częścią *curriculum* szkół skrybalnych w Mezopotamii⁷. Tekst praw Lipit-Esztara, o ile wiemy, nie był jednak częścią nauczania w szkołach skrybów, w odróżnieniu od późniejszego tekstu praw Hammurabiego⁸.

⁴ Zob. zwłaszcza: P. Michalowski, *History as Charter Some Observations on the Sumerian King List*, „Journal of the American Oriental Society” 1983, t. 103, nr 1, s. 237–248.

⁵ P. Michalowski, *The Lamentation over the Destruction of Sumer and Ur, Mesopotamian Civilizations*, t. 1, Winona Lake, IN 1989, s. 6–15.

⁶ D. Charpin, *Writing, Law, and Kingship in Old Babylonian Mesopotamia*, Chicago 2010, s. 72–73; M. Sigrist, *Lipit-Ištar*, s. 30; W. Sallaberger, *Der 'Prolog' des Codex Lipit-Eštar [w:] „Gerechtigkeit und Recht zu üben” (Gen 18, 19): Studien zur altorientalischen und biblischen Rechtsgeschichte, zur Religionsgeschichte Israels und zur Religionssoziologie. Festschrift für Eckart Otto zum 65. Geburtstag*, Wiesbaden 2009, s. 29–31.

⁷ J. A. Black, G. Cunningham, E. Robson, G. Zólyomi, *The Literature of Ancient Sumer*, Oxford 2004, s. 299–304; P. Delnero, *Memorization and the Transmission of Sumerian Literary Compositions*, „Journal of Near Eastern Studies” 2012, t. 71, nr 2, s. 190; E. Robson, N. Ohgama, *Scribal Schooling in Old Babylonian Kish: the Evidence of the Oxford Tablets [w:] H. D. Baker, E. Robson, G. Zólyomi (red.), Your Praise is Sweet: A Memorial Volume for Jeremy Black from Students, Colleagues and Friends*, London 2010, s. 207.

⁸ D. Charpin, *Writing, Law, and Kingship...*, s. 81.

Sam Lipit-Esztar był jednym z niewielu władców, którzy mogli się pochwalić umiejętnością pisanania i czytania. Jego *Hymn pochwalny B* tak mówi o jego umiejętnościach:

18. ^dnisaba munus ul-la gun₃-a
19. munus zid dub-sar nin nin₂-nam zu
20. si-zu im-ma si ba-ni-in-sa₂
21. šag₄ dub-ba-ka gu-šum₂ mi-ni-in-sag₉-sag₉
22. gi-dub-ba kug-sig₁₇-ka šu mu-ni-in-gun₃

(Bogini) Nisaba, kobieta przyozdobiona radością, prawdziwa kobieta, skryba, pani, która wie wszystko, prowadzi twoje palce na glinie, ona powoduje, że one czynią kliny na tabliczce pięknymi (i) ozdabia (twoją) rękę złotym rylcem⁹.

Ten sam hymn podkreśla: „Ustanowiłeś sprawiedliwość w Sumerze i Akadzie, uczyniłeś kraj (ojczysty) zadowolonym” (38–39: nin₂-si-sa₂ ki-en-gi ki-uri-a mu-ni-nar, su kalam-ma mu-dug₃). Podobne zwroty znajdujemy w niemal wszystkich inskrypcjach Lipit-Esztara¹⁰ i oczywiście w prologu do praw. Wydaje się więc, że sporządzenie zbioru praw było ważnym wydarzeniem w czasie jego panowania, które władca sam uważał za jedno z najważniejszych swoich osiągnięć.

1. Zachowane manuskrypty

Tabliczki z fragmentami praw Lipit-Esztara wykopała misja archeologiczna University of Pennsylvania (Filadelfia, USA) w latach 1889–1900 w Nippur (sumeryjskie Nibru, dzisiaj Nuffar w Iraku ok. 200 km na południe od Bagdadu). Tabliczki te trafiły do University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology (obecnie Penn Museum). Pierwsze fragmenty wówczas niezidentyfikowanego zbioru praw opublikował Henry Lutz w 1919 r.¹¹ Identyfikację kolejnych fragmentów i władcy, na którego życzenie sporządzono ten zbiór, dokonali Samuel N. Kramer i Francis R. Steele w latach 40. XX w.¹² Od tego czasu wypłynęły inne manuskrypty tego tekstu, publikowane lub wspominane w publikacjach na przestrzeni lat.

⁹ Tekst sumeryjski za ETCSL 2.5.5.2, <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/>. Zob. też: D. Charpin, *Writing, Law, and Kingship...*, s. 8–9.

¹⁰ D. Frayne, *Old Babylonian Period (2003–1595 BC)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods (RIME), t. 4, Toronto 1990, s. 47–63, E4.1.5.1: wiersze 14–16, E4.1.5.2: 14–16, E4.1.5.3: 30–36, E4.1.5.4: 14–16, itd. Obecnie częściowo dostępne jako część projektu „The Electronic Text Corpus of Sumerian Royal Inscriptions” (ETCSRI), <http://oracc.museum.upenn.edu/etcsri/>.

¹¹ H. F. Lutz, *Selected Sumerian and Babylonian Texts*, Philadelphia 1919, teksty 100–102, tablice cvii–cix.

¹² F. R. Steele, *The Code of Lipit-Ishtar*, „American Journal of Archaeology” 1948, t. 52, nr 3, s. 425–427.

Tabliczki z Penn Museum stanowią część tzw. manuskryptu B¹³ składającego się z trzech dużych fragmentów: B₁ (UM 29-16-55+UM 29-16-2249+N 1494+1791), B₂ (UM 29-16-230+N 3058) i B₃ (UM 29-16-218). Oryginalnie była to dużych rozmiarów tabliczka licząca aż jedenaście kolumn tekstu. Żaden z trzech wymienionych fragmentów nie łączy się z pozostałymi dwoma, pochodzą więc z różnych części tabliczki. Ten manuskrypt stanowi do dzisiaj podstawę rekonstrukcji tekstu praw Lipit-Esztara, zasadniczo zachowuje duże części całości tekstu, oczywiście jednak z dużymi lukami.

Oprócz tego znane i opublikowane manuskrypty pochodzą z Luwru (A: AO 5473, AO 10624), inne fragmenty z Penn Museum niebędące fragmentami tabliczki B (C: CBS 8284, D: CBS 13632+13647, E: CBS 8326, F: CBS 2158, G: N 3320) i z Istanbul Arkeologii Müzeleri (I: Ni 9770). Martha Roth też podała listę nieopublikowanych manuskryptów, także pochodzących z Penn Museum, które uwzględniła w swojej edycji tekstu (K: CBS 6802, L: UM 29-15-448, M: CBS 11352)¹⁴. Dwa fragmenty zostały wcześniej błędnie zidentyfikowane, UM 55-21-71 z Penn jest fragmentem praw Ur-Nammy, nie Lipit-Esztara, a fragment BM 54326 to część dotychczas niezidentyfikowanego zbioru praw, być może należącego do Enlil-baniego, jednego z następców Lipit-Esztara w Isin¹⁵.

Już na podstawie tej listy widać, że nie ma pełnej zgody wśród badaczy na temat kolejności i przynależności wszystkich fragmentów, a także jak wiele treści praw Lipit-Esztara się nie zachowało. Standardową edycją tego tekstu jest ta sporządzona przez Marthę Roth¹⁶. Na tej edycji np. opiera się tłumaczenie Manuela Moliny¹⁷ (który jednak w niektórych miejscach różni się od Roth) i kompozytowa edycja z CDLI¹⁸. Niedawno opublikowana edycja Clausa Wilckego¹⁹ w dużym stopniu podważa rekonstrukcję tekstu Marthy Roth, przede wszystkim odrzucając fragment z British Museum jako nienależący do tekstu Lipit-Esztara i zmieniając kolejność niektórych fragmentów czy przynależność części tekstu, np. do prologu czy już do tekstu praw. Zasadniczo więc nie ma obecnie konsensusu co do oryginalnego kształtu tego tekstu i każda rekonstrukcja stanowi tylko jedną z propozycji.

¹³ Symbole manuskryptów za: C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer Sprache* [w:] N. Koslova, E. Vizirowa, G. Zólyomi (red.), *Studies in Sumerian Language and Literature: Festschrift für Joachim Krecher*, Winona Lake, IN 2015, s. 573–574. Tam także informacje na temat pierwszych publikacji tych tekstów. Listę manuskryptów i opis oraz zawartość fragmentów podaje także M. Molina, *La ley más antigua: textos legales sumerios*, Madrid 2000, s. 78–81; M. T. Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Writings from the Ancient World, Atlanta, GA 1995, s. 250.

¹⁴ M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 250.

¹⁵ C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 573–574, 602–605.

¹⁶ M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 13–22.

¹⁷ M. Molina, *La ley más antigua...*, s. 77–95.

¹⁸ https://cdli.ucla.edu/search/search_results.php?CompositeNumber=Q000613.

¹⁹ C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 573–602.

Poniższe tłumaczenie prezentuje kompozytowy tekst sumeryjski oparty na zachowanych manuskryptach i wyżej wymienionych edycjach tekstu. Ciągła numeracja wierszy w dużym stopniu powiela tę z CDLI, wtrącając uzupełnienia zasugerowane przez Wilckego. Numery paragrafów bazują na numeracji Wilckego, podobnie jak u tegoż w nawiasach podany jest numer paragrafu z edycji Roth. W ten sposób czytelnik ma możliwość skonfrontowania tego tłumaczenia z innymi edycjami tego tekstu.

2. Edycja tekstu

Prolog

1. [u₄ an] gal
2. [a-a dinir-re]-ne-ke₄
3. [^den]-lil₂
4. [lugal kur-kur]-ra-ke₄
5. [nam tar-tar]-re-de₃
6. [^dnin]-i₃-si-na
7. [dumu a]n-na-ra
8. [nin] sun₅-na
9. [nam-nir-ŋ]al₂-la-ni-še₃
10. [igi] ħul₂-la
11. [sa]ŋ-ki załag-ga-ni-še₃
12. mu-un-ši-in-^rbar-re-eš-a¹
13. i₃-si-in^{ki}
14. in-dub-ba
15. an-ne₂ ŋar-ra-na
16. bałā sag₉-ga
17. nam-lugal
18. ki-en-gi ki-uri
19. im-^rma-an-šum₂-mu¹-uš-a
20. u₄-[ba]
21. ^dli-pi₂-it-^reš₄-tar₂¹
22. sipa ŋeš-tuku
23. mu pađ₃-da
24. ^dnu-^rnam-nir-ra¹
25. niŋ₂-si-sa₂
26. kalam-ma ŋa₂-ŋa₂-[de₃]
27. i-^dutu
28. ka-ta ħa-lam-e-de₃

⁽¹⁻¹⁹⁾ [Kiedy] wielki [An, ojciec bogów] (i) [(bóg) En]lil, [król (wszystkich) kraj]ów, by wyznaczyć [przeznaczenia], radośnie [spojrzeli] promiennym obliczem na [(boginię) Nin]isinę²⁰, dziecko Ana, z powodu autorytetu skromnej pani, oddali dobre panowanie i władztwo nad Sumerem i Akadem (miastu) Isin, granicy ustanowionej przez Ana.

⁽²⁰⁻³⁷⁾ [W tym] czasie An i (bóg) Enlil powołali Lipit-Esztara, posłusznego pasterza, (którego) imię zostało wywołane przez (boga) Nunamni-ra (tj. Enlila) do władzy książęcej nad krajem, by zaprowadzić sprawiedliwość w kraju, by usunąć narzekania z ust (ludzi), by oddalić zło i przemoc za pomocą broni, by zadowolić Sumer i Akad.

²⁰ Ninisin (dosł. „Pani Isin”) to bogini patronka miasta Isin, związana z medycyną.

29. ni₂-erim₂ ni₂-a₂-zig₃
 30. ^{nes}tukul gi₄-gi₄-de₃
 31. ki-^fen^l-gi ki-uri
 32. ^rsu^l-ba dug₃-ge-de₃
 33. an-ne₂
 34. ^den-lil₂-le
 35. [^d]li-pi₂-it-eš₄-tar₂
 36. nam-nun kalam-ma-še₃
 37. mu-un-pad₃-de₃-eš-a-ba
 38. u₄-ba
 39. ^dli-pi₂-it-eš₄-tar₂
 40. sipa sun₅-na
 41. nibru^{ki}
 42. engar zi
 43. urim₂^{ki}-ma
 44. muš₃ nu-tum₂-mu
 45. eridu^{ki}-ga
 46. en me-te
 47. unug^{ki}-ga
 48. [lugal] i₃-[si-in^{ki}-na]
 49. ^rlugal^l ki-^fen^l-[gi ki-uri]
 50. šag₄-ge de₆-[a]
 51. ^dinana-ka-me-[en]
 52. inim ^den-lil₂-la₂-ta
 53. ^rni₂^l-si-sa₂
 54. [ki]-en-gi ki-uri
 55. [mu]-ni-^ḥar-ra-aš
 56. [u₄]-bi-a
 57. [dumu-ni]ta₂ dumu-munus
 58. [nibru]^{ki}
 59. [dumu]-^fnita₂^l dumu-munus
 60. urim₂^{ki}-^fma^l
 61. dumu-nita₂ dumu-munus
 62. [i₃]-si-in^{ki}-na
 63. [dumu]-nita₂ dumu-munus
 64. [ki-en]-gi ki-uri
 65. [ni₂[?]]-bi-a
 66. [nam-gem]e₂ nam-arad₂

(38-55) W tym czasie ja, Lipit-Esztar, skromny pasterz Nippur, gospodarz Ur, ten, który nigdy nie przestaje (zaopatrywać) Eridu, właściwy kapłan *en* z Uruk, [król Isi]n, król Sumeru i [Akadu], wybrany w sercu (bogini) Inany, z rozkazu (boga) Enlila ustanowiłem sprawiedliwość w [Su]merze i Akadzie.

(56-70) W tym czasie ustanowiłem wolność [synów] i córek [Nippur], [synów] i córek Ur, synów i córek Isin (i) [synów] i córek [Sum]e-ru i Akadu, (którzy) razem odbywali pracę [niewolnic] i niewolników²¹, (i) wysłałem ich (z powrotem) do ich miast.

²¹ Rekonstrukcja wierszy 65–66 za: C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 580–581. W. Sallaberger (*Der 'Prolog'...*, s. 14–16) nie podejmuje się rekonstrukcji brakujących znaków w tych wierszach, aczkolwiek dochodzi do podobnego tłumaczenia jak Wilcke. Inną rekonstrukcję proponuje M. T. Roth

67. [ħu]-¹mu¹-ni-ib₂-ak
 68. ¹ama¹-ar-ge₄-bi
 69. ¹ħu¹-mu-ŋar
 70. ¹iri¹-bi-še₃ ħe₂-bi₂-gur
 71. ¹dub¹-saŋ-ta
 72. ad-da dumu-ne-ne-er
 73. ħu-mu-ne-en-il₂ [x]
 74. dumu ad-da-b[i-(ir)]
 75. ħu-mu-ne-e[n-il₂-?]
 76. ad-da dumu-ne-[ne]
 77. ħu-mu-ne-gub-¹ba¹-[am₃]
 78. dumu ad-da-bi-[ir]
 79. ħe₂-eb₂-da-gub-ba-am₃
 80. e₂ ad-da
 81. ¹e₂¹ [šeš-šeš-a-ka]
 82. du₃-a-[bi]
 83. ħe₂-su₈-¹ga¹-[am₃?]
 84. ^dli-pi₂-it-eš₄-tar₂
 85. dumu ^den-lil₂-la₂-me-en
 86. e₂ ad-da
 87. e₂ šeš-šeš-a-ka
 88. 10,00 ħe₂-gub
 89. e₂ ŋuruš saŋ dili-¹kam¹
 90. ¹iti¹-da u₄ 10-am₃ ħe₂-gu[b]
 91. [u₄] ¹20-am₃¹
 92. ¹kiŋ₂ nim-ta¹
 93. [k]iŋ₂ si[g-še₃]
 94. dam ¹lu₂¹ [...]
 95. dumu ¹lu₂¹ [...]
 96. a [...]
luka wielkości ponad 80 wierszy i nieczytelne fragmenty
 97'. [x u]gnim-ra
 98'. [x x] ¹x ŋal₂[?]-la¹
 99'. [...]-am₃

(71-79) Od początku ojciec wspierał swoich synów, synowie wspierali swego ojca²². Ojciec stał (gotowy) przy swoich synach, synowie stali (gotowi) przy swoim ojcu. W domu ojca (i) w domu [braci] wszyscy stali (gotowi).

(84-96) Ja, Lipit-Esztar, syn (boga) Enlila, w domu ojca (i) w domu braci ustanowiłem 600 (dni roboczych). W domu (gdzie jest tylko) jeden zdolny do pracy robotnik, ustanowiłem 10 dni (roboczych) na miesiąc. Jest 20 dni od rannego do wieczornego nabożeństwa, czyjaś żona [...] czyjś syn [...].

(97'-99') ... dla wojska ... było dostępne (?) ... jest

(*Law Collections...*, s. 25): '[lu₂ gu₂-b]i-a [šudul(?)] nam-arad [ħu-m]u-ni-ib-ak' „których karki były zaprzęgnięte do jarzma niewolnictwa”.

²² C. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 581, przyp. 364) traktuje czasownik 'il₂' jako znaczący „wykonywać służbę”, czyli w tym fragmencie można byłoby przetłumaczyć „...ojciec spowodował, by jego synowie wykonywali służbę, synowie wykonywali służbę swego ojca”. Inaczej M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 25; W. Sallaberger, *Der 'Prolog'...*, s. 17.

T₂ ii' 1'. [ugnim-e] k[ar-ra]

2'. [ma₂ h]e₂-mi-us₂

3'. [ma₂] ugnim-

4'. -ma kar-ra ha-ba-dab₅

5'. ma₂ kar-ra dab₅-e

6'. šu he₂-bi₂-ba

7'. ra₂-gaba

8'. ša₃ e₂-gal-ke₄

9'. [x] lugal

10'. [x x] ᵀx¹-ta

luka

100'. niη₂-ga e₂ ad-da

101'. ᵀteš₂-a¹-[s]e₃-ga-bi

102'. [...]-ba

103'. x [...]

luka

104'. dumu šagina [...]

105'. dumu ša₃ e₂-ga[l ...]

106'. ᵀdumu¹ nu-b[anda₃ ...]

107'. ᵀu₃[?] ugula[?]1-b[i[?]]

T₂ iii (równoległe do poprzedniego fragmentu,
albo powtórzenie)

1'. niη₂ [...]

2'. niη₂-ku₅-[bi[?]]

3'. igi-3-ηa₂

4'. he₂-me-am₃

5'. niη₂-ku₅-ba

6'. šu he₂-bi₂-ba

7'. [x x x] ᵀx¹

8'. dumu šagina

9'. dumu ša₃ e₂-gal

10'. dumu nu-banda₃

11'. [u₃ ugul]a-bi

luka

T₂ iv 1'. i[gi ...]

2'. [...] šu he₂-[bi₂-ba]

3'. šagi[na' ...]

4'. ᵀx¹ [...]

luka

(nieokreślona liczba brakujących paragrafów)

(T₂ ii' 1'-10') [... wojsko i łodzie] zacumowały na nadbrzeżu, [łodzie] z wojskiem zostały zajęte na nadbrzeżu. Zrzuciłem (?) to zajmowanie łodzi na nadbrzeżu. Posłaniec i dworzanin [...] króla [...].

(100'-107') własność domu ojca działając razem (?) ...

(104'-107') dzieci generałów, dzieci dworzan, dzieci nadz[orców] i brygadzystów (?).

(1'-11') podatek wynosił 1/3, zrzuciłem ten podatek [...] dzieci generałów, dzieci dworzan, dzieci nadzorców i brygadzystów (?).

(1'-4) ... zrzuciłem, gener[ałowie[?] ...]

Prawa

- 108'. ma₂ [...]
 109'. ma₂-[u₅-e]
 110'. ma₂ ib₂-[su-su]
 111'. tuku[m-bi]
 112'. lu₂-u₃
 113'. ma₂ in-ḥuṇ
 114'. kaskal inim KA-<keš₂>-ra₂-a
 115'. in-na-an-ḥar
 116'. [e-n]e kaskal-bi
 117'. in-kur₂
 118'. ki-u₄ ma₂-u₅
 119'. sa-gaz-še₃ ba-ak
 120'. lu₂ ma₂ ḥin-ḥuṇ¹-[ḥa₂]
 121'. ma₂ ib₂-su-su

luka

- 122'. i₃-n[a-x ...]
 123'. niḥ₂-ba-[ni²-še₃?]
 124'. ib₂-ba-a[n-šum₂²-e]
 125'. tukum-bi
 126'. neš⁶kiri₆-ni
 127'. nu-neš⁶kiri₆-ra
 128'. <neš⁶kiri₆->še₃ neš⁶kiri₆
 129'. e₁₁-de₃-de₃
 130'. in-na-an-šum₂
 131'. nu-neš⁶kiri₆-ke₄
 132'. lugal neš⁶kiri₆-ra
 133'. ḥneš⁶ḥešnimbar¹
 134'. in-da-an-gub-ba
 135'. neš⁶ḥešnimbar-ba
 136'. igi 10 ḥa₂-bi
 137'. zu₂-lum-bi
 138'. in-da-gu₇-e

§ a8 (4) ^(108'-110') [Jeśli ktoś weźmie łódź w najem, ...] łódź [...] łódź [towarowa (i) wymieni] łódź.

§ a9 (5) ^(111'-121') Jeśli ktoś weźmie łódź w najem (i) trasa została dla niego zakontraktowana²³, (ale) [on] zmieni tę trasę (i) wtedy łódź towarowa ulegnie kradzieży, ten który wzi[ął] łódź w najem, wymieni łódź.

§ b10 (6) ^(122'-124') [...] on da (?) to jako swój prezent (?)²⁴.

§ b11 (7) ^(125'-138') Jeśli on (tj. właściciel sadu) da swój sad ogrodnikowi w celu zasadzenia sadu²⁵ (i) ogrodnik zasadzi palmy dla właściciela sadu, on (tj. ogrodnik) skonsumuje (tj. otrzyma) daktyl z dziesiątej części tych palm.

²³ Nowe odczytanie wierszy 114' i 118' za C. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 584) poprawia poprzednie edycje.

²⁴ Rekonstrukcja za M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 27. Podobnie tłumaczy M. Molina, *La ley más antigua...*, s. 86. C. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 584) jest dużo ostrożniejszy w swojej rekonstrukcji.

²⁵ Odczytanie wiersza 128' za C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 584–585. M. T. Roth (*Law Collections...*, s. 27) odczytuje ḥuṇ neš⁶kiri₆ „(Jeśli on odda swój sad ogrodnikowi) w formie dzierżawy sadu”. Być może poprzedni, tylko częściowo zachowany, paragraf odnosił się do tegoż samego właściciela sadu, który jest tutaj wspomniany na początku (albo taki paragraf został pominięty przez skrybę).

139'. tukum-bi

140'. lu₂-u₃*luka*

H Rew. 1'. [...] -ma [...]

2'. [...] -ma-ta šu ba-ab-ta-a[b-x x]

luka

141'. tukum-bi

142'. lu₂ lu₂-u₃143'. ^{neš}kiri₆ ^{neš}gub-bu-de₃144'. kislāḥ in-na-an-šum₂145'. kislāḥ-be₂146'. ^{neš}kiri₆ ^{neš}gub-bu-de₃

147'. nu-ni-in-til

148'. lu₂ ^{neš}kiri₆ in-gub-ba149'. ša₃ ḥa-la ba-na-ka150'. kislāḥ ba-ra-ab-tak₄-a151'. in-na-ab-šum₂-mu152'. tukum-bi lu₂153'. ^{neš}kiri₆ lu₂-ka i₃-in-e₁₁154'. nam-ni₂-zuḥ₃-še₃ ba-dab₅155'. 10 giṇ₄ ku₃-babbar i₃-la₂-e156'. tukum-bi lu₂157'. ^{neš}kiri₆ lu₂-ka158'. ^{neš}in-sag₃159'. 1/3 ma-na ku₃-babbar160'. i₃-la₂-e161'. tukum-bi lu₂162'. e₂-e us₂-sa-ni163'. kislāḥ lu₂ al-šub164'. luḡal e₂-a-ke₄165'. lu₂ kislāḥ-ra

166'. kislāḥ-zu al-šub

167'. e₂-ṛu₁₀ lu₂ i₃-bur₃-ne168'. e₂-zu kala-ga-ab169'. in-na-an-du₁₁170'. inim zu₂-keš₂-ra₂-bi

171'. un-da-an-ge-en

172'. luḡal kislāḥ-a-ke₄173'. luḡal e₂-a-ra174'. niṇ₂ u₂-gu de₂-a-ni

175'. in-na-ab-su-su

§ b12 (7a) ^(139'-140') Jeśli ktoś ...§ b12' (7b) ^(1'-2') ... od/z ...

§ c13 (8) ^(141'-151') Jeśli ktoś komuś da nieuprawnioną działkę w celu zasadzenia drzew pod sad (i) on nie zakończy zasadzenia drzew pod sad na tej nieuprawionej ziemi, on (tj. właściciel ziemi) da temu, który zasadził sad, pozostałą nieuprawnioną ziemię spośród wydzielonej działki.

§ c14 (9) ^(152'-155') Jeśli ktoś wejdzie do sadu (innego) człowieka (i) zostanie schwytany na kradzieży, on odważy (tj. zapłaci) 10 szekli srebra.

§ c15 (10) ^(156'-160') Jeśli ktoś wytnie drzewo w sadzie (innego) człowieka, on odważy (tj. zapłaci) 1/3 miny srebra.

§ c16 (11) ^(161'-175') Jeśli ktoś – (jeśli chodzi o) dom umieszczony obok niego – (inny) człowiek zarzucił nieuprawnioną działkę²⁶ (i) właściciel domu powiedział temu od nieuprawionej działki: „Twoja nieuprawniona działka jest zarzucona. Ktoś włamie się do mojego domu! Wzmocnij swój dom (działkę)!” (i) on dowiedzie słów tej umowy, właściciel nieuprawionej działki zwróci właścicielowi domu wszystko, co stracił.

²⁶ Sumeryjskie 'kislāḥ' dosłownie oznacza „nieuprawnioną działkę”, jednak z kontekstu wynika, że chodzi o działkę nie tylko nieuprawnioną, ale będącą w nieładzie, być może z domem znajdującym

176'. tukum-bi
 177'. geme₂ arad₂ lu₂-u₃
 178'. ša₃ iri-ka ba-zaḥ₂
 179'. e₂ lu₂-ka
 180'. 1 iti-am₃
 181'. i₃-tuš-a
 182'. ba-an-ge-en
 183'. saṅ saṅ-gin₇
 184'. ba-ab-šum₂-mu
 185'. tukum-bi
 186'. saṅ nu-tuku
 187'. 15 gin₄ ku₃-babbar
 188'. i₃-la₂-e
 189'. tukum-bi
 190'. arad₂ lu₂-ke₄
 191'. lugal-a-ni-ir
 192'. nam-arad₂-da-ni
 193'. ba-an-da-gur
 194'. lugal-a-ni-ir
 195'. nam-arad₂-da-ni
 196'. a-ra₂ 2-am₃
 197'. un-ge-en
 198'. arad₂-bi
 199'. al-bur₂-e
 200'. tukum-bi
 201'. mi-iq-tum
 202'. niṅ₂-ba lugal-kam
 203'. nu-ub-da-an-kar-re
 204'. tukum-bi
 205'. mi-iq-tum
 206'. ni₂-te-a-ni-ta
 207'. lu₂-u₃ un-ši-ṅen
 208'. lu₂-bi
 209'. nu-un-tag-tag
 210'. ki ša₃-ga-na-še₃
 211'. ḥa-ba-du

§ c17 (12) ^(176'-184') Jeśli czyjaś niewolnica (albo) niewolnik uciekł w granicach miasta (i) mieszkała/mieszkał w domu (innego) człowieka jeden miesiąc (oraz), on (tj. właściciel niewolnika) to udowodni, on (tj. osoba, która ukrywała zbiegłego niewolnika) odda niewolnika jako niewolnika²⁷.

§ c18 (13) ^(185'-188') Jeśli on nie posiada niewolnika, odważy (tj. zapłaci) 15 szekli srebra.

§ c19 (14) ^(189'-199') Jeśli czyjś niewolnik kwestionuje swój status niewolnika przed swoim właścicielem (i) udowodnił (brak) swojego statusu niewolnika przed swoim właścicielem dwa razy, ten niewolnik będzie uwolniony.

§ c20 (15) ^(200'-203') Jeśli on jest (człowiekiem) *miqtum*²⁸ (epileptykiem?) (albo/i) prezentem od króla, on nie będzie mógł być odebrany.

§ c21 (16) ^(204'-211') Jeśli (człowiek) *miqtum* (epileptyk?) z własnej woli poszedł do (innego) człowieka (na służbę?), ten człowiek nie zatrzyma go. On (tj. człowiek *miqtum*) może pójść, gdziekolwiek sobie zażyczy.

się w ruinie. W miastach starożytnej Mezopotamii domy były rozmieszczone bardzo blisko siebie, stąd parcela w ruinie mogła stanowić zagrożenie dla sąsiadów, jak to wynika z tego paragrafu.

²⁷ C. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 587, przyp. 379) uważa, że paragraf należy rozumieć tak, iż osoba winna była zobowiązana oddać dodatkowego niewolnika/niewolnicę oprócz zwrotu tego, który uciekł. Następny paragraf niejako potwierdza ten wniosek.

²⁸ Termin pożyczony z języka akadyjskiego. Patrz CAD, sv. *miqtu*, t. 10: M, part one, s. 103: „(a disease), collapse (of a wall, a roof, a part of the exta), downfall, defeat, obstruction”, więc być może w tym wypadku oznacza chorobę powodującą upadek, tj. epilepsję.

212'. tukum-bi
 213'. lu₂ lu₂-u₃
 214'. a₂ nu-ŋar-ra-ta
 215'. inim nu-zu-ni
 216'. in-da-la₂
 217'. lu₂-bi
 218'. nu-un-ge-en
 219'. inim in-da-la₂-a
 220'. nam i-ni-tag-tag-ba ɥe₂-il₂-e
 221'. tukum-bi
 222'. lugal e₂-a
 223'. u₃ nin e₂-a-ke₄
 224'. gu₂-un e₂-a
 225'. in-šub-bu-uš
 226'. lu₂-kur₂-e in-il₂
 227'. mu 3-kam-ma-ka
 228'. nu-bu-ta-e₃-e
 229'. lu₂ gu₂-un e₂-a
 230'. in-il₂-la
 231'. e₂-bi ba-an-tum₃
 232'. lugal e₂-a-ke₄
 233'. inim nu-um-ŋa₂-ŋa₂-a
 234'. tukum-bi
 235'. lugal e₂-a-ka
 236'. in-da-an-x
luka
 B₁ xiv 1' [tukum-bi ...]
 2'. i[n- ...]
 3'. i[b₂- ...]
 4'. in-[...]
 5'. nu-[...]
 6'. nu-[...]
 7'. x [...] x [...]
 8'. in-da-a[n-...]
 237'. tukum-bi
 238'. lu₂-u₃
 239'. dumu pu₂-ta
 240'. šu ba-ra-an-kar
 241'. ŋiri₃-[ni ...]
luka ok. 40 wierszy

§ c22 (17) ^(212'-220') Jeśli ktoś kogoś oskarża nieprawnie o coś, o czym (nic) nie wie, (i) ten ktoś nie udowodni tego, on poniesie karę zasądzoną za sprawę, o którą oskarżył.

§ c23 (18) ^(221'-233') Jeśli właściciel domu (tj. majątku)²⁹ albo właścicielka domu (tj. majątku) zarzuca obciążenia podatkowe (i) inna osoba je poniesie, on nie usunie go/jej w trzecim roku (i) osoba ponosząca obciążenia podatkowe domu (tj. majątku) przejmie dom (tj. majątek). (Poprzedni) właściciel domu (tj. majątku) nie wysunie (żadnych) żądań.

§ c24 (19) ^(234'-236') Jeśli właściciel domu (tj. majątku) ...

§ c'24' (19') ^(1'-8') [Jeśli ktoś ...] ... nie ... nie ... (zrobi coś) z ...

§ c' 25' (20) ^(237'-242') Jeśli ktoś wydobydzie dziecko ze studni, ... jego stopę ...

²⁹ Sumeryjskie 'e₂' ma podstawowe znaczenie „dom”, w kontekście prawnym na ogół jednak oznacza całość majątku nieruchomości danej osoby.

M Rew. i' O'a. [tukum-bi dumu-munus lu₂]

0'b. [dam-e in-tuku]

0'c. [e₂ ad-da-na-ka]

0'd. [ni₂-ba ba-an-na-ba]

1' (255'). [dam¹-e ba-an-¹šum₂]

2' (256'). ni₂-ba e₂ ad-da-¹na-ka¹

3' (257'). ba-an-na-ba-a

4' (258'). [še]š-a-ne-ne

5' (259'). [n]u-un-da-ba-e-ne

6' (260'). u₃ [san-rig₇ ibila-na-kam (?)]

B1 xv 0a. [tukum-bi]

0b. [dumu-munus lu₂]

1'. d[am²-e in-tuku]

2'. dam²-[e nu²-na-šum₂]

3'. e₂ a[d-da-na-ka]

4'. in[im² KA-keš₂-ra₂]

5'. n[u²-na-sar]

6'. [...]

7'. [tukum-bi]

8'. [dumu-munus lu₂]

9' (250'). [dam-e] in-tuku

10' (251'). ni₂-ba e₂ ad-da-na-ka

11'. (252') ba-an-na-ba-a

12' (253'). ibila-ni-im

13' (255'). ba-an-tum₃

261'. tukum-bi

262'. ad-da ti-la

263'. dumu-munus-a-ni-ir

264'. nin-di₂gir lukur

265'. u₃ nu-gig he₂-a

266'. ibila-gin₇-nam

267'. e₂ i₃-ba-e-ne

268'. tukum-bi

269'. dumu-munus e₂ ad-da-ka ti-la

270'. dam-ra la-ba-an-šum₂

271'. šeš-a-ne-ne

272'. dam-ra in-na-an-šum₂-¹mu-ne¹

luka 4–5 (?) wierszy

§ e28a (21) ^(0-6'/255'-260') [Jeśli mąż weźmie córkę (innego) człowieka za żonę, która w domu swojego ojca dostała posag] (i) mąż jej (go) odda, jej bracia nie podzielią się posagiem, który otrzymała w domu swojego ojca, a [prezent małżeński należy do jej dziedziców (?)]³⁰.

§ e28b ^(0a-6') [Jeśli mąż weźmie córkę (innego) człowieka za żonę], (i) m[ąż] (nic) jej nie da], (a) w domu [jej ojca] nie [sporządzono kontraktu(?)] ...

§ e29 (21) ^(7'-13'/250'-255') [Jeśli mąż] weźmie [córkę (innego) człowieka za żonę], która w domu swojego ojca dostała posag, jej dziedzice go wezmą.

§ e30 (22) ^(261'-267') Jeśli za życia ojca jego córka czy to zostanie kapłanką *ugbaltu* (nin-di₂gir), czy to kapłanką *naditu* (lukur), czy to kapłanką *qadištu* (nu-gig), oni (tj. dzieci ojca) podzielią się posagiem jak (równi) dziedzice.

§ e31 (23) ^(268'-272') Jeśli on (tj. ojciec) nie oddał córki, która mieszkała w domu ojca, mężowi (tj. nie wydał za mąż), jej bracia oddadzą ją mężowi (tj. wydadzą ją za mąż).

³⁰ Paragraf w dużym stopniu zrekonstruowany za C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 590–591. Podobnie w przypadku kolejnych paragrafów.

- 283'. tukum-bi
 284'. dam egir-ra
 285'. ba-an-tuku-a
 286'. dumu in-ši-in-tu-u₄
 287'. saŋ-rig₇
 288'. e₂ ad-da-na-ta
 289'. mu-un-tum₂-ma
 290'. dumu-na-kam
 291'. dumu dam-ŋidlam
 292'. u₃ dumu dam egir-ra
 293'. niŋ₂-ga ad-da-ne-ne
 294'. teš₂-a se₃-ga-bi
 295'. i₃-ba-e-ne
 296'. tukum-bi lu₂-u₃
 297'. dam in-tuku
 298'. dumu in-ši-in-tu-u₄
 299'. dumu-bi i₃-ti
 300'. u₃ geme₂ lugal-a-ni-ir
 301'. dumu in-ši-in-tu-u₄
 302'. ad-da-a geme₂
 303'. u₃ dumu-ne-ne
 304'. ama-ar-gi₄-bi in-ŋar
 305'. dumu geme₂-ke₄
 306'. dumu lugal-a-na-ra
 307'. e₂ nu-un-da-ba-e
 308'. tukum-bi
 309'. dam-ŋidlam-a-ni
 310'. ba-uš₂
 311'. [egi]r dam-a-na-ta
 312'. [geme₂]-ni nam-dam-še₃
 313'. [ba]-an-tuku-tuku
 314'. [dumu] dam-[ŋidlam-a-na]
 315'. ib[ila-ni-me]
 316'. dumu [geme₂]
 317'. lugal-a-ni-[ir]
 318'. in-ši-in-tu-u₄-[da]
 319'. dumu dumu-gi₇-gin₇-na[m]
 320'. e₂-a-ni ib₂-šar₂-r[e-ne]

§ f34 (24) ^(283'-295') Jeśli późniejsza żona, którą on wziął (za żonę), urodzi mu dzieci, prezent (małżeński), który przyniosła z domu jej ojca, należy do jej dzieci. Dzieci głównej (pierwszej) żony i dzieci późniejszej żony razem podzielią się własnością ojca po równo.

§ f35 (25) ^(296'-307') Jeśli ktoś weźmie żonę (tj. ożeni się), ona urodzi mu dzieci (i) te dzieci będą żyły, oraz niewolnica urodzi dziecko swojemu właścicielowi, (a) ojciec ustanowi wolność niewolnicy i jej dzieci, dzieci niewolnicy nie dostaną udziału w domostwie (tj. majątku) wraz z dziećmi właściciela.

§ f36 (26) ^(308'-320') Jeśli jego główna (pierwsza) żona umrze (i) [pot]em po (śmierci) swojej żony on weźmie swoją [niewolnicę] za żonę, [dzieci jego] [głównej (pierwszej)] żony [będą jego] dzie[dzicami]. Dzieci, które [niewolnica] urodziła swemu panu, będą równe ludziom wolnym (i) będą się rozmnażały (tj. zamieszkają z rodzinami) w jego domu (tj. domu ich ojca)³¹.

³¹ Odczytanie za: ibidem, s. 593–594, przyp. 401–402. Poprzednie edycje różnią się od rekonstrukcji Wilckego, przykładowo M. T. Roth (*Law Collections...*, s. 31) czyta wiersz 320' 'e₂-a-ni ib-dug₃-g[e]' „Oni uczynią właściwym (jego udział) w majątku” (dosł. „uczynią dobrym”). M. Molina (*La ley más antigua...*, s. 90) podobnie do Roth.

321'. tukum-bi
 322'. lu₂-u₂
 323'. dam-a-ni
 324'. dumu nu-un-ši-in-tu-u₄
 325'. kar-kid-da
 326'. tilla-a
 327'. dumu in-ši-in-tu-u₄
 L iii 9'. ka[r-kid-da]
 10'. t[illa-a]
 11'. [in-da-ti]
 328'. kar-kid-ba
 329'. še-ba i₃-ba
 330'. siki-ba-ni
 331'. in-na-ab-šum₂-mu
 332'. dumu kar-kid-de₃
 333'. in-ši-in-tu-u₄-da
 334'. ibila-ni i₃-me-en³²
 335'. u₄ dam-a-ni
 336'. a-na ti-la-a-aš
 337'. kar-kid
 338'. dam-ḡidlam-ra
 339'. e₂-a nu-mu-un-da-an-tuš
 340'. tukum-bi
 341'. lu-u₃
 342'. dam-ḡidlam-a-ni
 343'. igi-ni ba-ab-ḡi₄
 344'. u₃ šu ba-an-la₂-la₂
 345'. e₂-ta nu-ub-ta-e₃
 346'. dam-a-ni
 347'. dam 2-kam-ma
 348'. ba-an-tuku-tuku
 349'. dam egir-ra-ke₄

§ f37 (27) ^(321'-339') Jeśli komuś jego żona nie urodzi dzieci, (ale) prostytutka (albo: niezależna kobieta)³³ z ulicy urodzi mu dzieci, (i) [on zamieszka] z pro[stytutką] na u[licy], on dostarczy tej prostytutce racje jęczmienia, oleju i wełny. Dzieci, które urodziła mu prostytutka, są jego dziedzicami. I jak długo jego żona żyje, prostytutka nie zamieszka w domu z (jego) główną żoną.

§ f38 (28) ^(340'-351') Jeśli czyjaś główna żona zmieniła swój wygląd³⁴ albo jest sparaliżowana, on nie usunie jej z domu. Jej mąż weźmie drugą żonę (tj. ponownie ożeni się), (a) późniejsza żona będzie wspierała główną (pierwszą) żonę.

³² Prawdopodobnie błąd za 'i₃-me-eš'. Zob. C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 594, przyp. 403.

³³ Tu sumeryjskie słowo 'kar-kid' (akadyjskie *ḡarimtu*) jest tłumaczone konwencjonalnie jako „pro prostytutka”. Niemniej obecnie coraz częściej przeważa opinia, że tradycyjna interpretacja tego terminu jest nieprawidłowa i w kontekście prawnym oznacza samotną kobietę, żyjącą niezależnie i o której życiu, także w sensie prawnym, nie decyduje mężczyzna. W literaturze mezopotamskiej kar-kid/*ḡarimtu* jest często przedstawiona jako kobieta doświadczona i symbol seksualności (stąd tradycyjnie interpretowana jako prostytutka), w kontekście prawnym jednak oznaczająca niezależną kobietę. Zob. J. Assante, *The kar.kid/ḡarimtu, Prostitute or Single Woman? A Reconsideration of the Evidence*, „Ugarit-Forschungen” 1998, nr 30, s. 5–96.

³⁴ Dośł. „odwróci jego oczy”, tj. prawdopodobnie przestanie być atrakcyjna. Zob. M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 31; C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 595.

- 350'. dam-ŋidlam
 351'. in-il₂-il₂-e
 352'. tukum-bi
 353'. mu₁₀-us₂-sa₂-tur
 354'. e₂ ušbar-ra-na-ka
 355'. i₃-in-ku₄
 356'. ni_ŋ₂-mu₁₀-us₂-sa₂ in-ak
 357'. egir-bi-ta
 358'. im-ta-an-e₃-eš
 359'. dam-a-ni ku-li-ni-ir
 360'. ba-na-an-šum₂-mu-uš
 361'. ni_ŋ₂-mu₁₀-us₂-sa₂
 362'. in-tum₂-a-ni
 363'. in-na-ab-tab-e-ne
 364'. dam-bi ku-li-ni
 365'. nu-un-tuku-tuku
 366'. tukum-bi
 367'. ŋuruš dam tuku
 368'. kar-kid-de₃ tilla-a
 369'. in-tuku-am₃
 370'. kar-kid-bi-ir
 371'. nu-un-ši-gur-ru-da
 372'. di-ku₅-e-ne in-na-an-eš
 373'. egir-bi-ta dam-ŋidlam-a-ni dam-a-[ni]
 374'. ba-an-tak₄
 375'. ku₃-babbar dam-tak₄-a-ni u₃-na-la₂
 376'. kar-kid-bi nu-un-tuku-tuku
 377'. tukum-bi
 378'. ad-da ti-la
 379'. dumu igi-na sa₆-ga
 380'. ni_ŋ₂-ba in-na-an-ba
 381'. dub in-na-an-sar
 382'. egir ad-da ba-uš₂-a-ta
 383'. ibila-e-ne
 384'. e₂ ad-da i₃-ba-e-ne

§ f39 (29) ^(352'-365') Jeśli zięć wejdzie do domu swojego teścia (tj. zamieszka) (i) dokona (wręczenia) prezentu ślubnego, (a) później oni go usuną (z domu) (i) oddadzą jego żonę jego znajomemu, oni podwoją prezent ślubny, który przyniósł (tj. oddadzą mu wartość prezentu ślubnego podwójnie), (a) jego żona nie weźmie jego znajomego (za męża, tj. nie poślubi)³⁵.

§ f40 (30) ^(366'-376') Jeśli (młody) człowiek³⁶, który ma żonę, weźmie prostytutkę (albo: niezależną kobietę) z ulicy, (i) sędziowie orzekli, że on nie ma wrócić do tej prostytutki, i potem mąż porzuci swoją główną żonę (tj. rozwiedzie się), (nawet gdy) odważył (tj. zapłacił) jej srebro za jej porzucenie (tj. rozwód), on nie weźmie tej prostytutki (tj. nie ożeni się z nią).

§ f41 (31) ^(377'-387') Jeśli ojciec za życia podarował prezent synowi ulubionemu w jego oczach (i) napisał mu tabliczkę (tj. dokument darowizny), po tym jak ojciec umrze, jego dziedzice podzielią się domem (tj. majątkiem) ojca. Nie podzielią działu, który został przydzielony (ulubionemu synowi) (i) nie będą mówili do wody (tj. nie unieważnią woli ojca)³⁷.

³⁵ Treść i sformułowania niemal identyczne z § 15 praw Ur-Nammy: T. Mikołajczak, *Prawa Ur-Nammy*, s. 21.

³⁶ Termin 'ŋuruš' zwykle oznacza „mężczyznę zdolnego do pracy” albo „młodego dorosłego mężczyznę”. Prawdopodobnie użycie tego terminu zamiast zwykłego 'lu₂' „człowiek” (tutaj tłumaczone na ogół „ktoś”; ibidem, s. 18, przyp. 33) w tym paragrafie podkreśla właśnie zdolność do pracy w odróżnieniu od człowieka niezdolnego do pracy. Zob. C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 596, przyp. 409.

³⁷ Jeśli chodzi o interpretację zwrotu z wiersza 387', zob. C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 597, przyp. 411.

- 385'. ħa-la ba-a nu-un-ba-e-ne
 386'. inim ad-da-ne-ne
 387'. a-a nu-un-ne-ne
 388'. tukum-bi
 389'. ad-da ti-la
 390'. dumu šeš-gal-a-ni-ir
 391'. ni_η₂-mu₁₀-us₂-sa₂ in-na-an-[šum₂]
 392'. ad-da ti-l[a]
 393'. dam ba-an-t[uku]
 394'. egir ad-da [uš₂-a-ta]
 395'. ibila-[e-ne]
 396'. teš²-a s[e₃²-ga-bi]
 397'. e₂ a[d-da i₃-ba-e-ne]
 398'. ni_η₂-mu₁₀-us₂-[sa₂-ne-ne(?)]
 399'. in-n[e-šum₂-mu(?)]
 400'. [šeš-gal-a-ne-ne-da]
 401'. [nu-un-da-ba-e]-ne
luka (brak § g43)
 402'. [tu]kum-bi
 403'. dumu-munus lu₂
 404'. e₂ nu-gi₄-a ηeš₃ i₃-zu
 405'. [lu₂ bi₂-du₁₁]¹
 406'. [η]eš nu-un-zu-a un-ge-en
 408'. 10 gi_η₄ ku₃-babbar i₃-la₂-e
 409'. tukum-bi
 410'. lu₂-u₃
 411'. gu₄ in-ħu_η
 412'. sa-sal DUR₂-a bi₂-in-ku₅
 413'. igi 3-ηal₂ sa₁₀-am₃-ma-kam i₃-la₂-e
 414'. tukum-bi
 415'. lu₂-u₃
 416'. gu₄ in-ħu_η igi-bi in-ħulu
 417'. šu-ri-a sa₁₀-am₃-ma-kam i₃-la₂-e
 418'. tukum-bi
 419'. lu₂-u₃
 420'. gu₄ in-ħu_η si-bi ib₂-ta-an-ku₅
 421'. igi 4-ηal₂ sa₁₀-am₃-ma-kam i₃-la₂-e
 422'. tukum-bi
 423'. lu₂-u₃
 424'. gu₄ in-ħu_η
 425'. kun-bi ib₂-ta-an-kid₂
 426'. igi 4-ηal₂ sa₁₀-am₃-ma-kam i₃-la₂-e

§ f42 (32) ^(388'-401') Jeśli ojciec za życia [oddał] posag swojemu najstarszemu synowi (i) on (tj. syn) wziął żonę (tj. ożenił się) za życia ojca, po tym jak ojciec [umrze jego] dziedzice [podziela] się [razem] domem (tj. majątkiem) ojca. On [da] im [ich] posagi. [Oni nie podziela] się (posagiem) z ich najstarszym bratem]³⁸.

§ g44 (33) ^(402'-408') Jeśli ktoś powie o czyjejś córce, która nie została wprowadzona do domu (tj. niezamężna) „Ona miała stosunek seksualny”, (jeśli) ona udowodni, że nie miała stosunku seksualnego, on odważy (tj. zapłaci) 10 szekli srebra.

§ g45 (34) ^(409'-413') Jeśli ktoś najmie wołu (i) przetnie ścięgno (tj. spowoduje zerwanie ścięgna) kopyta, on odważy (tj. zapłaci) 1/3 ceny zakupu.

§ g46 (35) ^(414'-417') Jeśli ktoś najmie wołu (i) uszkodzi jego oko, on odważy (tj. zapłaci) pół ceny zakupu.

§ g47 (36) ^(418'-421') Jeśli ktoś najmie wołu (i) złamie jego róg, on odważy (tj. zapłaci) ¼ ceny zakupu.

§ g48 (37) ^(422'-426') Jeśli ktoś najmie wołu (i) odeśnie jego ogon, on odważy (tj. zapłaci) ¼ ceny zakupu.

³⁸ Rekonstrukcja niepewna.

§ g49 (38) (427'-429') nieczytelny

Epilog

430'. [ni₂-gi]-na ^dutu-ta
 431'. ki-en-gi ki-uri
 432'. di gi-na ₂he₂-bi₂-dab₅
 433'. ka-ta e₃-a ^den-lil₂-ta
 434'. ^dli-pi₂-it-eš₁₈-tar₂
 435'. dumu ^den-lil₂-la₂-me-en
 436'. ni₂-erim₂ ni₂-a₂-zi
 437'. ka-ge ₂he₂-em-mi-gi₄
 438'. er₂ a-nir i-^dutu di-bi
 439'. ni₂-gig-ga ₂he₂-ni-ku₄
 440'. ni₂-zi ni₂-gi-na pa-e₃ ₂he₂-mi-ak
 441'. [su¹ ki-en-gi ki-uri hu-mu-du₁₀
luka ok. 8 wierszy
 442'. [...] -^rba¹
 443'. [... in]im² kal-la-[x]
 444'. ni₂²-gi² pa²-e₃²-a-ba sa₂-gi₆
 445'. ba²-du₁₀²-ga-ba
 446'. u₄ ni₂-si-sa₂ ki-en-gi ki-uri
 447'. i-ni-in-₂ar-ra-a
 448'. na₄-bi ki ₂he₂-em-ma-ni-tag
 449'. lu₂ a₂ ni₂ hu₂-dim₂-ma
 450'. nu-ub-ši-an₂-₂e₂₆-a
 451'. ni₂-dim₂-ma-₂u₁₀ nu-ub-zi-re-a
 452'. mu-sar-ra-ba šu li-bi₂-ib₂-ur₃-a
 453'. mu-ni li-bi₂-ib₂-sar-re-a
 454'. nam-ti zi-u₄-su₃ ₂al₂
 455'. sa₂-e-eš ₂he₂-rig₇-ga
 456'. e₂-kur-ra gu₂ an-še₃ ₂he₂-ni-in-zi
 457'. sa₂-ki za₂lag-ga ^den-lil₂-la₂-ka
 458'. an-ta ₂he₂-eb₂-gi₄
 459'. lu₂ a₂ ni₂-₂ul-dim₂-ma
₂he₂-ši-an₂-₂e₂₆-a
 460'. ni₂-dim₂-ma-₂u₁₀ ib₂-zi-re-a
 461'. e₂-ni₂-gur₁₁-ra i₃-ni-ku₄-ku₄-a
 462'. ki-gub-ba-bi ib₂-kur₂-ru-a
 463'. mu-sar-ra-ba šu bi₂-ib₂-ur₃-ru-a
 464'. mu-ni bi₂-ib₂-sar-re-a
 465'. aš₂-bala-ke₄-eš lu₂-kur₂ šu ba-an-zi-zi-a
 466'. lu₂-bi lugal ₂he₂-a

(430'-441') Dzięki [prawości] (boga) Utu narzu-
 ciłem Sumerowi i Akadowi prawe wyroki.
 Dzięki słowu (boga) Enlila, ja, Lipit-Esztar,
 syn (boga) Enlila, odrzuciłem zło i przemoc.
 Uczyniłem tabu z łez, lamentów i wołań o sądy.
 Uczyniłem prawdę i prawość wspaniałymi (i)
 zadowolilem Sumer i Akad.

(442'-448') ... cenne słowa(?), (kiedy) prawość była
 wspaniała (i) czarnogłowi (ludzie, tj. miesza-
 kańcy Sumeru i Akadu) byli zadowoleni, kie-
 dy ustanowiłem sprawiedliwość w Sumerze
 i Akadzie, ufundowałem tę stelę.

(449'-458') Ktokolwiek, kto nie zarządzi szkodli-
 wych rzeczy dla niej (tj. steli), kto nie złamie
 mojego obiektu, kto nie wymaże mojej in-
 skrypcji, nie wypisze swojego imienia na niej,
 niech będzie obdarzony długim życiem i ist-
 nieniem, niech podniesie głowę w (świątyni)
 Ekur w kierunku nieba, niech promienne ob-
 licze (boga) Enlila zwróci się ku niemu z nieba.

(459'-469') Ktokolwiek, kto zarządzi szkodliwe rze-
 czy dla niej (tj. steli), kto złamie mój obiekt, kto
 wprowadzi ją (tj. stelę) do magazynu, zmieni jej
 miejsce ustawienia, wypisze swoje imię na niej,
 (albo) spowoduje, że inny człowiek z powodu
 (tej) klątwy podniesie swoją rękę na nią, czy
 tą osobą byłby król, czy kapłan *en*, czy guber-
 nator, czy [...]

467'. en ħe₂-a ensi₂ h[e₂-a]
 468'. [x x ħe₂-a] ṽ x x¹ ħe₂-[a]
 469'. [x x ħe₂-a x x] ħe₂-[a]
 470'. [...]

luka ok. 8 wierszy

471'. [ḏnin-urta]
 472'. dumu-ṽsaṽ¹ ḏen-lil₂-la₂-k[e₄]
 473'. [ni₂² u₃-mu]-un-da-an-te numun
 na-an-ni-in-t[u-tu²]
 474'. [x x] x e-ne dag-ga² numun [x]
 475'. [x x] ṽ x¹ ṽ^{es}tukul a-ba-an-da-an-kar
 476'. [x ṽ^{es}nu₂]-ṽda¹ u₃ nu-mu-ni-ku₄-ku₄
 477'. [ibila]-ṽa¹-ni nam-me
 478'. [ḏen-ki ḏiškur] ḏašnan ḏsumugan-da²
 479'. [en ħe₂-ṽa]l₂-la-ke₄-ne
 480'. [ħe₂-ṽa]l₂ an-k]i-ṽa¹ ba-an-da-an-
 -[kar-r]e-eš

481'. [... ħu-mu-ni-i]n-[-ṽne¹

luka ok. 19 wierszy

482'. [ḏ¹nu[ska sukka]l maḥ] ṽ¹en-l[il₂-la₂-ke₄]
 483'. kadra¹ e₂-ṽkur¹-[ra²] il₂-la-na
 484'. inim ħe₂-em-mi-ib-gi₄-gi₄
 485'. ḏutu di-ku₅ an-ki-ke₄
 486'. ṽ x x¹ ka² maḥ-da
 487'. [ħa-b]a-an-da-an-kar
 488'. [x kala]m-ma-na
 489'. [ħu-m]u²-na-ni-dub₂²-be₂²
 490'. [i₇-d]a-ni a nam-tum₃
 491'. [baḏ₃-bi ħe₂²]-ni-bur₂²-bur₂²-ru²
 492'. ṽiri^{ki}-bi¹ du₆-du₆-ra
 493'. ħe₂-en-šid
 494'. ma-da-na suḥuš-bi na-an-gi-ne₂
 495'. lugal-bi nam-me
 496'. [ḏ]nin-urta
 497'. ṽur¹-saṽ kala-ga
 498'. ḏen-lil₂-la₂
 499'. maškim nu-ṽkur₂¹-ru-bi ħe₂-a
 500'. u₄ da-ri₂-še₃

(471'-481') [(bóg) Ninurta] pierworodny syn (boga)

Enlila, [(nawet jeśli) się go boi (tj. okazuje mu respekt)], niech nie pozwoli mu [spłodzić] potomka. [...] nasienie [...] usunie (jego) orężę [...] niech nie zaśnie na [łóżku], niech nie ma potomstwa, niech (bóg) Enki, (bóg) Iszkur, (bogini) Asznan, (bóg) Sumugan, [władcy obf]itości, [odbiorą] mu [obf]itość w niebie] i na ziemi ...³⁹

(482'-500') Niech (bóg) Nu[ska, wielki kanclerz] (boga) En[lila] odrzuci prezenty, które przyniósł do (świątyni) E[kur]. Niech (bóg) Utu, sędzia nieba i ziemi usunie wspaniałe ... [Niech ...] zatrzęsie jego krajem, by jego [kanały] nie niosły wody.

[Niech mury] popękają, miasta będą policzone pomiędzy wzgórzami ruin. Niech nie wzmocni fundamentów swego kraju (i) nie będzie jego królem. Niech (bóg) Ninurta, potężny bohater (boga) Enlila będzie tego nieugiętym nadzorcą na zawsze!⁴⁰

³⁹ Fragment trudny w rekonstrukcji, stąd brzmienie niepewne. Rekonstrukcja Wilckiego częściowo opiera się na innych inskrypcjach władców dynastii z Isin. Zob. C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 601, przyp. 420. Nieco inna rekonstrukcja w M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 34.

⁴⁰ J.w. rekonstrukcja za: C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 601-602.

BIBLIOGRAFIA

- Assante J., *The kar.kid/ħarimtu, Prostitute or Single Woman? A Reconsideration of the Evidence*, „Ugarit-Forschungen” 1998, nr 30.
- Beaulieu P.-A., *A History of Babylon, 2200 BC-AD 75, Blackwell History of the Ancient World*, Hoboken, NJ 2018.
- Black J. A., Cunningham G., Robson E., Zólyomi G., *The Literature of Ancient Sumer*, Oxford 2004.
- Charpin D., *Writing, Law, and Kingship in Old Babylonian Mesopotamia*, Chicago 2010.
- Delnero P., *Memorization and the Transmission of Sumerian Literary Compositions*, „Journal of Near Eastern Studies” 2012, t. 71, nr 2.
- Frayne D., *Old Babylonian Period (2003–1595 BC)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods (RIME), t. 4, Toronto 1990.
- Kunderewicz C., *Najstarsze prawa świata*, Łódź 1972.
- Lutz H. F., *Selected Sumerian and Babylonian Texts, The University Museum Publications of the Babylonian Section*, Philadelphia 1919.
- Michalowski P., *History as Charter Some Observations on the Sumerian King List*, „Journal of the American Oriental Society” 1983, t. 103, nr 1.
- Michalowski P., *The Lamentation over the Destruction of Sumer and Ur, Mesopotamian Civilizations*, t. 1, Winona Lake, IN 1989.
- Mikołajczak T., *Prawa Ur-Nammy*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2021, t. 73, z. 2.
- Molina M., *La ley más antigua: textos legales sumerios*, Madrid 2000.
- Robson E., Ohgama N., *Scribal Schooling in Old Babylonian Kish: the Evidence of the Oxford Tablets* [w:] H. D. Baker, E. Robson, G. Zólyomi (red.), *Your Praise is Sweet: A Memorial Volume for Jeremy Black from Students, Colleagues and Friends*, London 2010.
- Roth M. T., *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Writings from the Ancient World, Atlanta, GA 1995.
- Sallaberger W., *Der ‘Prolog’ des Codex Lipit-Eštar* [w:] „Gerechtigkeit und Recht zu üben” (*Gen 18, 19*): Studien zur altorientalischen und biblischen Rechtsgeschichte, zur Religionsgeschichte Israels und zur Religionssoziologie. Festschrift für Eckart Otto zum 65. Geburtstag, Wiesbaden 2009.
- Sigrist M., *Lipit-Ištar* [w:] E. Ebeling, B. Meissner (red.), *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, t. VII: *Libanukšabaš-Medizin*, Berlin 1990.
- Steele F. R., *The Code of Lipit-Ishtar*, „American Journal of Archaeology” 1948, t. 52, nr 3.
- Wilcke C., *Gesetze in sumerischer Sprache* [w:] N. Koslova, E. Vizirova, G. Zólyomi (red.), *Studies in Sumerian Language and Literature: Festschrift für Joachim Krecher*, Winona Lake, IN 2015.

LAWS OF LIPIT-ISHTAR

Abstract

The paper presents a new and up-to-date translation of the Laws of Lipit-Ishtar (ca. 1936–1926 BC) from Sumerian to Polish. Lipit-Ishtar was a ruler of the First Dynasty of Isin, which started the Old Babylonian period in the history of ancient Mesopotamia. Consequently, his laws bear a similarity to the Code of Hammurabi in many respects.

Keywords: laws of Lipit-Ishtar, First Dynasty of Isin, Sumerians, Old Babylonians, Mesopotamia